

Відгук

офіційного опонента на дисертаційне дослідження

Дигун Ірини Сергіївни на тему: «Соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів», представлене на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук із спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Суттєвим завданням сучасної психологічної науки в Україні є створення умов задля реабілітації осіб, які пережили емоційну травму й військовий стрес в умовах екстремальних соціально-психологічних подій, що й обумовлює актуальність представленого дослідження. Проблема інтегрованої й системної реабілітації військовослужбовців, вимушених переселенців та осіб, які опинилися в умовах дії екстремальних стрес-факторів, набуває все більшої актуальності.

У такий спосіб, дослідження зазначеної проблематики щодо виявлення ефективної системи інтегрованої реабілітації осіб, постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, має безсумнівне теоретичне і практичне значення.

У вказаному контексті значущості набуває проблема визначення соціально-психологічних умов реабілітації, як інтегрованої системи надання швидкої психологічної допомоги особам, які потребують на неї, а дисертаційне дослідження Дигун Ірини Сергіївни є актуальною і своєчасною спробою вирішити низку питань щодо утворення дієвої системи реабілітації зазначеного контингенту осіб.

У науковому дослідженні авторкою обґрунтовано актуальність проблеми дослідження та розкрито ступінь її розробки, чітко визначено об'єкт, предмет наукового пошуку, висвітлено теоретико-методологічні засади і методи дослідження, вказано базу дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційного дослідження.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних позицій, використанням відповідним меті методам й завданням дослідження, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих емпіричних даних, застосуванням методів математичної статистики.

Вагомість наукової новизни отриманих авторкою результатів дослідження визначається тим, що у ньому вперше виокремлено провідні детермінанти системи індивідуально-типологічних та соціально-психологічних властивостей постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та їх взаємозв'язок із копінг-стратегіями (запобігання, безперервного неспокою, когнітивного переоцінювання, нерезистентності до стресових переживань, оцінки цільової проблеми, десенсибілізації); визначено показники когнітивно-стильових особливостей (полезалежності та понятійної диференційованості) у взаємодії з особистісними рисами постраждалих, патернами поведінки та їх перебіг в умовах дії стрес-фактору; виявлено специфіку поєднання особистісних та когнітивних властивостей, що утворюють патерни поведінки стильових рис за групами «оптимальних» та «неоптимальних» кластерів (психологічних типів) копінг-стратегій постраждалих в умовах дії екстремальних стрес-факторів; визначено та систематизовано соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів (у внутрішньоособистіному, міжособистіному та організаційно-впроваджувальному векторах).

Окрім цього, дисертанткою висвітлено концептуальні й змістовно-процесуальні засади інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, із визначенням провідних складових її ефективної реалізації, через запровадження інноваційних соціально-психологічних технологій за методологічним, змістовим, технологічним компонентами.

Разом із тим, авторка дисертаційного дослідження поглиблює уявлення про соціально-психологічну структуру та умови комплексної реабілітації постраждалих, які пережили дію екстремальних стрес-факторів й розвиває

погляди на специфіку функціонування складових, що перешкоджають дії негативних наслідків стрес-фактору.

Практичне значення проведеного Дигун І.С. дослідження полягає у можливості застосування психодіагностичного інструментарію для виявлення соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів; у розробці змісту та апробації інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів. Теоретично та емпірично обґрунтовані авторкою положення дисертації можуть використовуватися з метою розробки програм соціально-психологічної допомоги в умовах дії екстремальних стрес-факторів.

У першому розділі «Теоретико-методологічний аналіз підходів до вивчення проблеми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів» дисертанткою наведено аналіз наукових поглядів на соціально-психологічну природу стрес-фактору та його дію на особистість, зокрема в екстремальних умовах; розкрито сучасні підходи до реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

Авторкою переконливо доведено, що одним із значущих стрес-факторів є екстремальні умови, а адаптаційні можливості постраждалих, які перебували у таких умовах, пов'язані з їх ресурсністю, життестійкістю, а також, з системою переконань, цінностей та реабілітаційним потенціалом загалом; артикулюється, що витривалість до несприятливих зовнішніх впливів має прояв у зламі адаптаційного бар'єру або перевищенні індивідуальних пристосувальних можливостей, у зв'язку з чим постає питання про травмування особистості; зауважується, дія стрес-фактору має відбиття у невротичних розладах, зниженні комунікативної активності й загостренні психосоматичних розладів у постраждалих; наголошується, що спостерігається розмаїття особистісних деструкцій, порушення саморегуляційних механізмів й, саме, через ставлення постраждалих до дії стрес-фактору відзначається специфіка самоопанування.

Дисертантка виокремлює зовнішні стрес-фактори або фрустратори (нестача особистісних ресурсів, що сприяють самореалізації й задоволенню

потреб; втрата близької людини; криза; конфлікти), які перешкоджають досягненню мети та виходу з проблемної ситуації; а також зазначає, що наявність непереборної перешкоди на шляху до вагомої мети спричинює регресію, а також агресію або уникнення, як неконструктивні стратегії виходу з кризи чи конфлікту. Таким чином, зовнішніми умовами, які також виступають стрес-факторами, уособлено відповідні організаційні умови простору (професійні стреси через особливості професійної діяльності або неналежні умови; все що сприяє професійному вигоранню; екстремальні умови діяльності). До внутрішніх стрес-факторів дисертанткою віднесено особливості темпераменту зі специфікою реакції на стрес й суттєвими є такі стрес-фактори, а саме: специфіка емоційного зв'язку матір-дитина, деструктивні стилі виховання; психологічна травма, сімейні сценарії та ін.

На підґрунті результатів теоретичного аналізу проблеми, Дигун І.С. визначає, і з цим слід погодитися, що особливості дії стрес-фактору на постраждалих мають прояв через специфіку реагування на стрес-фактор (рішучість-нерішучість), ставлення до стрес-фактору (ігнорування, трансформація, абстрагування), сприйняття стрес-фактору (об'єктивність-необ'єктивність), а чинниками, що унеможлиблюють адаптацію до стрес-фактору є високий рівень нейротизму, неконструктивні психологічні захисти й копінг-стратегії, низький рівень стресостійкості.

Дисертанткою показано, що вагомим завданням реабілітації постраждалих, які пережили дію стрес-фактору, є надання психологічної допомоги у самореалізації, розвитку особистісного потенціалу, набуття гармонії власного внутрішнього світу, покращення психологічного самопочуття, укріплення та збереження психічного здоров'я. Така психологічна допомога є психосоціальною практикою, спрямованою на сприяння постраждалим у вирішенні завдань, пов'язаних із їх життєдіяльністю загалом.

Аналіз використаної авторкою літератури свідчить про дієвість системного підходу, саме в такий спосіб вдалося визначити розмаїті концепції й теоретичні положення, що існують на сьогоднішній день в науці й піддавши їх систематизації виокремити найбільш дієві наукові підходи й розробити власну

модель комплексної реабілітації осіб, які пережили дію екстремальних стрес-факторів.

У другому розділі «Емпіричне дослідження соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів» авторкою представлено загальну стратегію емпіричного дослідження, висвітлено процедуру та принципи його побудови, обґрунтовано репрезентативність вибірки; здійснено аналіз психодіагностичного інструментарію та його відповідності завданням дослідження, а також наведено результати констатувального етапу дослідження та узагальнено його результати. Кількісний та якісний аналіз результатів констатувального етапу психологічного дослідження із застосуванням методів математичної статистики дозволив формалізувати емпіричні дані у психологічні результати та висновки.

Якісний аналіз емпіричних даних, що здійснила Дигун І.С., дозволив їй на першому етапі емпіричного дослідження, виходячи з його мети та висунутих припущень, довести, що соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів постають через особливості взаємозв'язку показників стильових особливостей (полезалежності та понятійної диференційованості) з особистісними рисами, патернами поведінки та їх перебігу в умовах дії стрес-фактору, що негативно впливає на психічне й психологічне здоров'я постраждалих, визначено наявність взаємозв'язків між когнітивно-стильовими і індивідуально-психологічними особливостями постраждалих, а також досліджено особливості поєднання особистісних та когнітивних властивостей, що утворюють патерни поведінки стильових рис «оптимальних» та «неоптимальних» копінг-стратегій й встановлено специфіку впливу чинників: за групами досліджуваних у гендерному вимірі та за особливостями переживання дії стрес-фактору, а на підґрунті факторного та кластерного аналізів визначено особливості психологічних типів постраждалих, які пережили дію екстремальних стрес-факторів.

На другому етапі емпіричного дослідження авторкою було задіяно факторний аналіз завдяки чому виявлено основні групи соціально-

психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів: провідна тенденція особистості постраждалого, її індивідуально-типологічні та соціально-психологічні особливості; особистісний реабілітаційний потенціал; відносини постраждалих з ближнім соціальним оточенням, у первинній групі – з сім'єю, друзями, однополчанами, фахівцями, суспільством загалом; вплив заходів професійної діяльності фахівців під час взаємодії з постраждалими та найближчим оточенням. Отже, соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів розглянуто у внутрішньоособистіному, міжособистісному та організаційно-впроваджувальному векторах.

У такий спосіб, результати емпіричного дослідження уможливили доповнення теоретичних висновків щодо соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів та, з урахуванням цих умов, забезпечили можливість побудови інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів.

У *третьому розділі* «Соціально-психологічні основи реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів» Дигун І.С. розкрито методологічні принципи розробки та реалізації інтегрованої соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів і проведено оцінку її ефективності. Авторкою підтверджено, що концептуальні засади запропонованої соціально-психологічної програми віддзеркалюють теоретико-методологічні основи реабілітації постраждалих через вирізнення категорії «психореабілітація» у науковій літературі, загальних підходів до розуміння реабілітації у різних парадигмах й, власне, психологічної специфіки реабілітації та корекції їх емоційного стану, сенсорно-перцептивної та інтелектуальної діяльності, корекції поведінки та психічного стану.

Розроблена та впроваджена інтегрована програма містила методологічний, змістовий, технологічний компоненти та передбачала інформування постраждалих й формування знань про психологічну природу, прояви, наслідки та особливості самодіагностики емоційної травми, перебіг стрес-фактору

внаслідок емоційної травми, військових дій; корекцію емоційного стану та розвиток умінь саморегуляції, зокрема завдяки вищезазначеним тренінгам.

Про результативність розробленої дисертанткою соціально-психологічної програми реабілітації постраждалих, які пережили дію екстремальних стрес-факторів, свідчить якісне змінювання у бік зростання та оптимізації показників їх адаптованості до нових умов і опрацювання негативних наслідків дії стрес-фактору ($p \leq 0,05$).

Авторка за результатами формувальних заходів висвітлює статистично значуще зниження проявів симптомів емоційної травми, депресії, тривожності; простежуються тенденції до застосування оптимальних копінг-стратегій переживання дії стрес-фактору, а також підвищення рівня самоорганізації та розвитку стресостійкості, стабільності психічної організації, усталеності до складних ситуацій та обставин. Доведено й позитивні зміни психодинамічних властивостей (за показниками сенситивності, нейротизму, саморегуляції тощо) та показників інтелектуальної та мисленнєвої діяльності; особистісних властивостей (за параметрами впевненості у собі, ціннісного ставлення до себе, інших, світу тощо).

У цілому, зміст дисертації дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є значним внеском у психологічну науку, його результати містять безсумнівну наукову новизну й пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах міжнародного та всеукраїнського рівнів. Матеріали дисертаційної роботи отримали належне висвітлення у наукових публікаціях. Основні положення й висновки дисертаційного дослідження представлено у 13 публікаціях авторки, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них 3 статті – у наукометричних виданнях, 1 з яких проіндексована у наукометричній базі Scopus), 7 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях.

Висновки дисертації відображають основні здобутки теоретичної та емпіричної роботи дисертантки, розкривають ступінь розв'язання нею поставлених дослідницьких завдань. Робота не містить академічного плагіату,

фабрикації та фальсифікації.

Дисертацію та автореферат оформлено згідно з вимогами МОН України. Автореферат відображає головні положення та результати дисертації. Дисертація характеризується чіткою структурованістю, логічністю, цілісністю і завершеністю, що свідчить про ґрунтовність вибору теми та наявність подальших перспектив у процесі її дослідження.

Не дивлячись на безумовні переваги дисертаційного дослідження Дигун І.С., є певні зауваження і побажання.

1. У процесі теоретичного аналізу проблеми дослідження щодо специфіки соціально-психологічних умов реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів, вважаємо за необхідно чіткіше вирізнити структурні складові реабілітації особистості, що уможливило б об'єктивний розподіл реабілітаційних заходів та необхідність саме комплексного їх застосування.

2. Упродовж емпіричного дослідження авторкою ставиться наголос на гендерному аспекті й визначаються особливості дії стрес-фактору на жінок й чоловіків в окремих вибірках. Проте, такий наголос є недостатньо обґрунтованим. Крім того, в умовах задіяння широких верств населення у екстремальну дію стрес-факторів, на нашу думку, варто було б показати більш широку вибірку дослідження, у яку були б залучені особи різних вікових категорій тощо.

3. Під час надання дисертанткою психологічної характеристики отриманих кластерів-психологічних типів необхідно було б, на нашу думку, запропонувати індивідуальні засоби психокорекції та реабілітації, враховуючи специфіку виокремлених груп досліджуваних.

4. На нашу думку, під час висвітлення реабілітаційних заходів, варто акцентувати увагу й на діяльності соціально-психологічної служби та тих програм, що існують у теперішній час, й котрі також виявили власну ефективність.

Зазначені недоліки та зауваження не знижують цінності здійсненого дослідження та його загальної позитивної оцінки, як завершеного цілісного наукового доробку.

Все вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження «Соціально-психологічні умови реабілітації постраждалих внаслідок дії екстремальних стрес-факторів» відповідає всім вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам МОН України, які висуваються до підготовки кандидатської дисертації, а її авторка Дигун Ірина Сергіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри
філософії та педагогіки Львівського національного
університету ветеринарної медицини та
біотехнологій ім. С.З. Гжицького

О.Я. Заверуха

ВІРНО

НАЧАЛЬНИК ВІДДІЛУ КАДРІВ
ЛЬВІВСЬКОГО

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ
ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С.З. ГЖИЦЬКОГО